

NICCOLÒ MACHIAVELLI

KSIAŻE

Przełożył i opracował
CZESŁAW NANKE

Kęty 2026
Wydawnictwo ANTYK

TYTUŁ ORYGINAŁU

Il principe

Wydanie poprawione i uzupełnione na podstawie wydania pierwszego: Lwów–Warszawa 1920

Wydanie drugie: 2026

Przełożył i opracował: Czesław Nanke

Redakcja i korekta: Krystyna Radwan

Redakcja techniczna: Piotr Derewiecki

Skład tekstu i projekt okładki: Łukasz Derewiecki

ISBN 978-83-68182-74-3

Wydawnictwo Marek Derewiecki

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

Tel./fax (033) 8454149, 0603931607

E-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

SPIS TREŚCI

Przedmowa tłumacza.....	5
-------------------------	---

KSIĄŻĘ

WSTĘP.....	29
ROZDZIAŁ I. Jakie są rodzaje księstw i jakimi sposobami można je pozyskać	31
ROZDZIAŁ II. O księstwach dziedzicznych	31
ROZDZIAŁ III. O księstwach mieszanych	32
ROZDZIAŁ IV. Dlaczego państwo Dariusza, zdobyte przez Aleksandra, nie powstało przeciw następcom Aleksandra po jego śmierci.....	38
ROZDZIAŁ V. W jaki sposób należy rządzić miastami i księstwami, które wcześniej cieszyły się własnymi prawami.....	40
ROZDZIAŁ VI. O nowych księstwach, pozyskanych przez księcia męstwem i orężem	40
ROZDZIAŁ VII. O nowych księstwach pozyskanych obcymi siłami i dzięki szczęściu.....	43
ROZDZIAŁ VIII. O takich, którzy przez zbrodnie doszli do władzy książęcej.....	48
ROZDZIAŁ IX. O władzy książęcej nadanej przez współobywateli.....	51
ROZDZIAŁ X. W jaki sposób należy oceniać poszczególne rodzaje władzy książęcej...	53
ROZDZIAŁ XI. O księstwach kościelnych	55
ROZDZIAŁ XII. O różnych rodzajach wojska i o najemnikach	56
ROZDZIAŁ XIII. O wojsku posiłkowym, mieszanym i własnej armii.....	60
ROZDZIAŁ XIV. O tym, co w zakresie spraw wojskowych należy księciu czynić.....	63
ROZDZIAŁ XV. Za co chwali się lub gani ludzi, a szczególnie książąt	64
ROZDZIAŁ XVI. O hojności i skąpstwie	66
ROZDZIAŁ XVII. O srogości i łaskawości, i o tym, czy lepiej budzić miłość czy strach	67

ROZDZIAŁ XVIII. W jaki sposób powinni książęta dotrzymywać wiary.....	70
ROZDZIAŁ XIX. Jak uniknąć ściągania na siebie pogardy i nienawiści	71
ROZDZIAŁ XX. Czy twierdze, a także wiele innych działań obronnych przynoszą księżętom pożytek czy szkodę.....	78
ROZDZIAŁ XXI. Jak powinien postępować książę, aby zdobyć poważanie	81
ROZDZIAŁ XXII. O doradcach księcia.....	84
ROZDZIAŁ XXIII. Jak wystrzegać się pochlebców	85
ROZDZIAŁ XXIV. Dlaczego książęta włoscy tracili swe państwa.....	86
ROZDZIAŁ XXV. Na ile sprawy ludzkie zależą od losu i w jaki sposób można mu się oprzeć.....	87
ROZDZIAŁ XXVI. Wezwanie do wyzwolenia Italii z rąk barbarzyńców	89

PRZEDMOWA TŁUMACZA

W roku 1532 ukazało się w Rzymie *cum gratia et privilegiis* [z przychylności i przyzwolenia] papieża Klemensa VII pierwsze wydanie *Księcia*, którego autorem był nieżyjący już wtedy „sekretarz florencki” Niccoló Machiavelli, a wydawcą Antonio Blado d’Isola.

Temat poruszony przez Machiavellego w tym dziełku nie był nowy. Kwestia, na jakich podstawach opiera się władza sprawująca rządy w państwie, jakie są jej zadania i cele, jak powinna być zorganizowana, jest niemal tak dawna, jak dawne jest państwo. W długim jednak szeregu myślicieli, którzy to wiecznie żywotne zagadnienie w różny sposób usiłowali rozwiązać, zajmuje Machiavelli odrębne, wyjątkowe stanowisko. Zadania polityczne pojął on zupełnie samodzielnie i poszedł inną drogą niż średnio-wieczni pisarze polityczni. Walka gwelfów z gibelinami¹ wytworzyła bogatą literaturę polityczną; dzieła jednak Tomasza z Akwinu i Egidiusza Colonna czy Dantego Aligheri i Marsyliusza z Padwy², którzy są najwybitniejszymi przedstawicielami zwalczających się wzajemnie kierunków, przewagi władzy kościelnej nad państwową lub państwowej nad kościelną, są wynikiem czysto teoretycznych rozmyślań. Nieoparte na poznaniu zjawisk historycznych i społecznych, ujmują życie polityczne w pewne ramy, wytworzone drogą dedukcji; wskazując, jakim być powinno, nie uwzględniają natury ludzkiej ani jej przejawów. Autorzy ci, czy to wychodząc z założenia, że ręka Boga jako twórcy przyrody i dziejów prowadzi jedne narody do upadku, drugie do świetności, a wola ludzka nie odgrywa w tym żadnej roli, czy to głosząc zasadę niezależności władzy świeckiej i podnosząc ideę państwa uniwersalnego, jak Dante, czy to propagując zasadę pełni władzy w rękach ludu, jak Marsyliusz z Padwy, czynią to zawsze w sposób abstrakcyjny. Chcą kształtować życie polityczne według pewnego, *a priori* powziętego poglądu, nie oglądając się na rzeczywiste, realne warunki. Stąd ich dzieła, ważne jako wyraz zapatrywań i dążeń pewnej epoki, mają bardzo małą wartość praktyczną.

Nawet humanizm, chociaż odznacza się wybitną tendencją, aby ludzkie sprawy po ludzku traktować, nie od razu potrafił tę zasadę konsekwentnie przeprowadzić.

¹ Gwelfowie i gibelinowie – zwalczające się stronnictwa we Włoszech, będące zwolennikami – jedno – papieżstwa, drugie – cesarstwa.

² Marsyliusz z Padwy (ok. 1275–ok. 1343) – filozof, aktywny politycznie, opowiadał się za uniezależnieniem władzy duchownej od świeckiej. Jego najważniejsze dzieło *Defensor pacis (Obrońca pokoju)* ukazało się po polsku w 2006 roku, w tłumaczeniu i opracowaniu Władysława Śeiki, nakładem Wydawnictwa ANTYK.

W dziełach Panormity, Platyny, Pontana³, Poggia Braccioliniego znajdzie się wprawdzie niejedna bystra uwaga, wynikła z obserwacji życia, niejedno prawidło, oparte na poznaniu natury ludzkiej, mimo to jednak nie potrafili oni stworzyć podstaw nowożytnej nauki o państwie. Ten sam Pontano, który jako dyplomata i minister Ferdynanda I Aragońskiego i nauczyciel jego syna Alfonsa, miał sposobność zgłębić tajemnicę rządzenia, nie wyszedł w swym dziele *De principe* poza ogólniki, jak na przykład, że książę powinien być silny i przezorny, samodzielny i czynny, wrogiem pochlebców i przyjacielem wiary, biegły w sztuce wojennej i opiekunem nauki. Podobnie Poggio Bracciolini, który w swych sprawozdaniach z podróży dał doskonałą charakterystykę angielskich i niemieckich obyczajów i instytucji, rozważa w dialogu *De infelicitate principum* przedmiot pod tym kątem widzenia, czy władza i bogactwo przynoszą człowiekowi szczęście. Ponieważ zaś ogrom trosk i odpowiedzialności rządzącego jest nadzwyczajny, więc książę, choćby najlepszy, szczęśliwym być nie może. Stąd wynika prosty wniosek, że nie powinno się dążyć do władzy ani do bogactwa, lecz jedynie do cnoty.

Nie z tych i tym podobnych dzieł czerpał Machiavelli materiał, na którym oparł swe poglądy, lecz z praktyki życiowej; współczesne zaś stosunki polityczne Włoch dawały szerokie pole do wszechstronnych obserwacji. Państwa włoskie żyły wówczas w ciągłej wzajemnej rywalizacji o ziemię, miasta, wpływy polityczne i handlowe. Każde z nich, chcąc utrzymać się przy swym stanie posiadania, a często zmuszone do walki o byt i wolność, zagrożoną przez zaborczych sąsiadów, musiało mieć w każdym czasie jasny obraz stosunków międzynarodowych, tudzież dążeń i sił państw sąsiednich. Dla ambasadorów więc i posłów, utrzymywanych na obcych dworach, otwierała się szeroka, niezmiernie ważna i odpowiedzialna rola. Byli oni „oczyma i uszami” swego rządu, dlatego też w ich relacjach, składanych bądź to periodycznie, bądź to po ukończeniu urzędowania, znajdują się niezmiernie ciekawe obserwacje. Są one jednak nie tylko źródłem historycznym, lecz mają nie mniej ważne, ogólniejsze znaczenie. Ambasadorowie bowiem, chcąc ocenić wagę i znaczenie jakiegoś zdarzenia i wyciągnąć z niego słuszne wnioski, musieli sięgnąć głębiej, starać się poznać jego przyczyny, tudzież charakter i psychikę tak osób stojących u steru rządów, jak i podległego im narodu. Podobna obserwacja prowadziła w koniecznym następstwie do pewnych sądów ogólnych o istocie władzy i systemach rządzenia. Sądy takie, wysnute metodą czysto indukcyjną, mają tym samym znacznie większą wartość praktyczną niż najlogiczniej ułożone dedukcyjne elaboraty. Brakuje im tylko ujęcia w pewien system, aby mogły stanowić podstawy nowożytnej nauki o państwie.

Na tej samej drodze, co innych polityków, na drodze bezpośredniej obserwacji i doświadczenia kształtował się polityczny sąd Machiavellego, który wybrany w roku

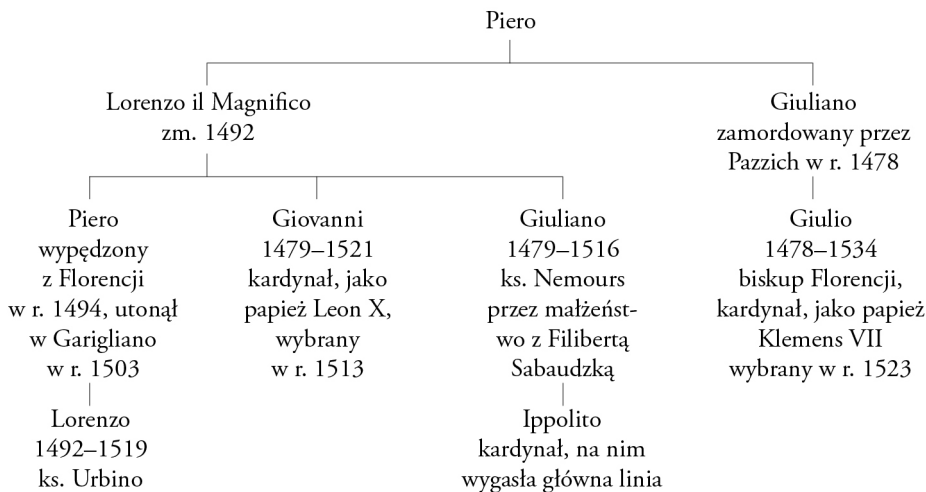
³ Giovanni Pontano (1426–1503) – włoski humanista, poeta; stał na czele Akademii w Neapolu, zwanej stąd Akademią Pontaniańską.

1498 na sekretarza tzw. drugiej kancelarii⁴ we Florencji, sprawował ten urząd aż do upadku rządów republikańskich i powrotu Medyceuszy⁵ (w roku 1512). Ten czternaścieletni okres, w którym brał czynny udział w sprawach państwowych, był dla niego doskonałą szkołą praktyczną. Polityka Florencji w tym czasie musiała być bowiem szczególnie przezorną i przewidującą.

Zaborcze plany Cezara Borgii⁶, później agresywna działalność Juliusza II, z drugiej strony najazd Ludwika XII na Włochy, nadto odnawiająca się ciągle wojna z podbitą Pizą, która odzyskać chciała swą niepodległość, wreszcie starania wypędzonych Medyceuszy, aby obalić rządy republikańskie Soderiniego i powrócić do dawnej władzy, te wszystkie czynniki stawiały republikę florencką w niezwykle trudnym położeniu. W tej twardej szkole nauczył się Machiavelli oceniać siły twórcze w polityce wewnętrznej i zewnętrznej. Zasady, na których opierała się sztuka rządzenia państwem i polityka międzynarodowa, poznawał nie tylko z aktów kancelarii, której przewodniczył, lecz także z obserwacji obcych dworów. Jako bowiem poseł rzeczypospolitej albo wysłannik Rady Dziesięciu jeździł w misji oficjalnej lub półoficjalnej do Katarzyny Sforzy, hrabiny na Imoli i Forli, do Ludwika XII, do Cezara Borgii, do Rzymu podczas konklawe po śmierci Piusa III, do Juliusza II, do Maksymiliana I, do tyrauna Perugii [Giampaola] Baglioniego i do tyrauna Sieny [Pandolfa] Petrucciego⁷.

⁴ Jedna z dwóch kancelarii Rady Dziesięciu, zajmująca się sprawami wojny i administracją kraju.

⁵ Drzewo genealogiczne rodziny de Medici (Medyceuszy).

⁶ Cesare Borgia (1475–1507) – najpierw arcybiskup Walencji, potem po złożeniu urzędu kardynalskiego (1498 rok) książę Walencji, zwany stąd „duca Valentino”.

⁷ O. Tommasini, *La vita e gli scritti Niccolò Machiavelli*, Roma 1883 (t. I), 1911 (t. II). P. Villari, *Niccolò Machiavelli e i suoi tempi*, Milano 1927. F. Nitti, *Machiavelli nella vita e nelle dottrine*, Bologna 1991.

KSIAŻE

WSTĘP

MIKOŁAJ MACHIAVELLI
WAWRZYŃCOWI WSPANIAŁEMU¹,
SYNOWI PIOTRA, MEDYCEUSZOWI

Ci, którzy pragną pozyskać łaskę księcia, stają najczęściej przed nim z tym, co mają najbardziej wartościowego i co mu, jak sądzą, największą sprawi przyjemność. Częstoż ofiarowuje się im konie, broń, złotogłów, drogie kamienie i podobne kosztowności, godne ich wielkości. Otóż i ja, pragnąc złożyć jakieś świadectwo swej czolobitności względem Waszej Wysokości, nie znalazłem pośród swego mienia droższej mi i cenniejszej rzeczy niż znajomość czynów wielkich mężów, nabytą długim doświadczeniem w sprawach współczesnych i ciągłym rozczytywaniem się w starożytnych; tę znajomość bardzo sumiennie i długo przemyślawszy i rozważywszy, zawarłem ją obecnie w tym dziełku, które posyłam Waszej Wysokości. A chociaż wiem, że nie jest ono Jej godnym, jednak mam niezłomną ufność, że przez łaskawość Waszą zostanie przyjęte, zważywszy, że nie mogłem uczynić lepszego daru, jak dać Jego Wysokości możliwość zrozumienia w krótkim czasie tego wszystkiego, co ja poznałem i czego nauczyłem się w ciągu tylu lat, a z takim trudem i niebezpieczeństwami.

Tego dzieła nie ubrałem i nie zapełniłem górnymi wyrażeniami ani szumnymi i kwiecistymi słowami, ani czymś ponętym lub inną ozdobą zewnętrzną, jakimi pisarze zwyczajnie zdołają swe utwory, bo chciałem, by niczym nie było upiękzone i by wyłącznie prawdziwość treści, tudzież waga przedmiotu czyniły je miłym.

Niechaj nie będzie poczytane mi za zarozumiałość, że człowiek niskiego i podłego stanu ośmiela się omawiać i regulować postępowanie książąt, albowiem jak ci, którzy rysują kraje, stają nisko na równinie, gdy chcą przypatrzeć się naturze gór i miejsc wyniosłych, a wysoko, na górze, gdy chcą przypatrzeć się naturze miejsc niskich, podobnie trzeba być księciem, by dobrze poznać naturę ludów, a trzeba należeć do ludu, by dobrze poznać naturę książąt.

¹ Lorenzo de Medici – wnuk Wawrzyńca Wspaniałego Medyceusza (Lorenzo il Magnifico, 1449–1492), twórcy świetności Florencji w XV w. Książę Urbino od śmierci dziadka w 1492 do 1519 r.

Przyjmij więc, Wasza Wysokość, ten skromny dar z tym sercem, z jakim go posyłam; jeżeli Wasza Wysokość tę książkę przeczyta i starannie rozważy, pozna, że głównym moim, tam zawartym pragnieniem jest, byś Wasza Wysokość osiągnął tę wielkość, jaką zapowiada los i inne Jego zalety.

A jeżeli Wasza Wysokość ze szczytu swej wielkości zwróci niekiedy oczy na niziny, spostrzeże, jak niezastuzenie znoszę ciężkie i nieustanne prześladowanie losu.

ROZDZIAŁ I

Jakie są rodzaje księstw i jakimi sposobami można je pozyskać

Wszelkie państwa, wszelkie formy rządów, które miały lub mają władzę nad ludźmi, bywają republikami albo księstwami².

Księstwa są dziedziczne, jeżeli ród księcia sprawuje rządy przez czas dłuższy, albo nowe. Te ostatnie są albo zupełnie nowe, jak Mediolan za Franciszka Sforzy³, albo są włączone jako człon do dziedzicznego państwa tego księcia, który je przejmuje. Zyskane w ten sposób kraje nawykły do życia pod władzą księcia lub do wolności, a przejmuje się je obcym lub własnym orężem, dzięki szczęściu lub przez osobistą dzielność.

ROZDZIAŁ II

O księstwach dziedzicznych

Nie będę wdawał się w rozprawę o republikach, gdyż gdzie indziej omówiłem je obszernie⁴. Zajmę się wyłącznie księstwami i przejdę powyższe ich rodzaje, rozważając, w jaki sposób należy sprawować rządy w tych księstwach, aby je utrzymać.

Powiem więc, że istnieją znacznie mniejsze trudności w utrzymaniu państw dziedzicznych, przywykłych do krwi swoich książąt, niż w nowych; wystarczy tam bowiem nie naruszać zasad przodków, dostosowując się przy tym do okoliczności; jeżeli nawet książę jest człowiekiem o pospolitej zręczności, utrzyma się zawsze w swym państwie, chyba że pozbawiła go władzy jakaś nadzwyczajna siła; a raz pozbawiony, odzyska ją na powrót przy pierwszej lepszej kłęsce, jaka spadnie na zdobywcę. Mamy na przykład w Italii księcia Ferrary⁵, który oparł się atakom Wenecjan w 1484 roku i papieża Juliusza⁶ w 1510 roku⁷ tylko dzięki temu, że od dawna siedział w swym państwie.

² Ten podział Machiavelli zaczerpnął z dzieł autorów starożytnych, głównie z *Roczników* Tacyta, który przeciwstawia księstwa republikom, władzę książęcą wolności republikańskiej.

³ Francesco Sforza (1401–1466) – twórca potęgi rodziny Sforzów, kondotier, został księciem Mediolanu w 1450 r., po śmierci swego teścia Filippa Maria Visconti.

⁴ N. Machiavelli, *Rozprawa o pierwszym dziesięcioksięgu historii Rzymu Tytusa Liwiusza*, dz. cyt.

⁵ Ercole d'Este (1431–1505) – książę Ferrary, Madeny i Reggio (1471–1505).

⁶ Juliusz II (Giuliano della Rovere), papież w latach 1503–1513.

⁷ Alfonso d'Este (1476–1534) – książę Ferrary, Madeny, Reggio (1505–1534).